

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора Василя Івановича Ільницького на дисертацію **Андрія Анатолійовича Жив'юка** **“Органи НКВД/НКГБ СРСР у Західній Волині (вересень 1939 – червень 1941 рр.): структура, кадровий склад, репресії”**, подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Сучасна повномасштабна російсько-українська війна актуалізує необхідність відновлення історичної пам'яті, ставить перед істориками, політологами, психологами, філософами у відповідь на нові виклики потенційні завдання. Насамперед йдеться про необхідність відновлення історичної справедливості та розкриття імен осіб, які вчиняли злочини і, відповідно, повинні понести відповідальність, оскільки важливо, щоб будь-який злочин був розкритий, а злочинець покараний. Саме невідворотність покарання убезпечує від їх повторення в майбутньому. При цьому необхідно повертати із забуття цілу низку імен Героїв, які у 1939–1941 рр. жертвували своїм життям у боротьбі за відновлення Української Держави.

У сучасній історіографії налічується чимало праць, в яких висвітлюються різні аспекти проведення радянської західноукраїнських земель у 1939–1941 рр., проте у жодному комплексно не розкривалися технології терору та його безпосередні виконавці на Західній Волині. Водночас із повноцінним відкриттям доступу до архівних установ України виникає можливість якісно виконати ще одне завдання – чітко з'ясувати технологію терору. Саме тому актуальність дослідження А. А. Жив'юка не викликає сумнівів, оскільки воно присвячене нерозробленій в новітній вітчизняній історіографії проблемі, має істотне значення для наукового розуміння й висвітлення складних суспільно-політичних процесів 1939–1941 рр. на західноукраїнських землях. Здобувач сформулював важливу наукову проблему, яку поставила у центр своїх наукових зусиль та переконливо обґрунтував потребу в її системному опрацюванні.

Дисертаційна робота виконана як складова частина планових науково-дослідних тем відділу історії державного терору радянської доби Інституту історії України НАН України **“Великий терор в УРСР 1937–1938 рр.: масові операції НКВС – замовники і виконавці”** (номер державної реєстрації 0117U006896); **“Органи ДПУ УСРР – НКВС УРСР у системі державного управління радянської України: від специфічного інформування республіканської влади до терору 1930-х рр.”** (номер державної реєстрації 0121U110196); **“Органи державної безпеки як системоутворююча складова механізму утримання влади компартійною номенклатурою: історичний досвід УССР. 1930–1950-ті рр.”** (номер державної реєстрації 0124U001021); кафедри історії Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені акад. С. Дем'янчука **“Актуальні проблеми дослідження репресій радянського тоталітарного режиму в Україні”** (номер державної реєстрації 0118U001568); відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України **“Національний спротив в Україні: історичні традиції, сучасні виклики, міжнародна підтримка”** (номер державної реєстрації 0124U002577).

Структура дисертаційного дослідження А. А. Жив'юка в цілому не викликає особливих заперечень. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів (17 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (832 позиції), а також чотирьох додатків.

У **вступі** (с. 32–43) здобувач, із врахуванням актуальних тенденцій розвитку історичної науки, обґрунтував актуальність теми, чітко сформулював інші обов'язкові складові дисертації: мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та географічні межі, методи дослідження, наукову новизну, науково-практичне значення отриманих результатів та показав апробацію результатів дослідження тощо. Основні результати дослідження опубліковані у 79 наукових публікаціях (4 монографії, 1 брошура, 2 розділи у колективних монографіях, 72 статті (5 – у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах Web of Science, Scopus (категорія “А”), 29 – у наукових фахових виданнях (категорія “Б”), 5 – у зарубіжних виданнях, 33 – додатково відображають результати дослідження).

У першому розділі “Історіографія, джерела та методологічні засади дослідження”, який складається із трьох підрозділів (с. 44–104), автор розкрив історію вивчення та стан розробленості наукової проблеми, охарактеризував джерельну базу, а також описав використаний методологічний інструментарій та термінологічний апарат.

У першому підрозділі (1.1. “Стан наукової розробки проблеми” (с. 44–68) дисертаційного дослідження А. Жив'юк зробив, на наш погляд, досить повний і репрезентативний історіографічний огляд. Відповідний умовний поділ він провів за хронологічним принципом, який пов'язує із основними етапами відкриття доступу до архівних матеріалів. Зокрема виокремлює декілька періодів: *1960–1980-і рр.* (Михайло Восленський, Роберт Конквест), *кінець 1980-х – 1990-і рр.* (Микола Дорошко, Микола Фролов, Станіслав Кульчицький, Дмитро Волкогон, Олег Хлевнюк, Юрій Шаповал, Володимир Даниленко, Олександр Рубльов, Богдан Ярош, Микита Петров, Костянтин Скоркін і Олександр Кокурін, Володимир Пристайко і Вадим Золотарьов, Микола Литвин, Олександр Луцький і Кім Науменко, Іван Білас), *1990–2000-і рр.* (Юрій Данилюк, Юрій Шаповал, Олександр Рубльов, Роман Подкур, Валерій Васильєв, Олег Бажан, Вадим Золотарьов, Сергій Кокін, Ніколя Верг, Лінн Віола, Марк Юнге, Джеффри Россман, Ігор Кашу, Тимоті Блаувельт, Микита Петров, Олексій Тепляков, Сергій Білокінь, Віктор Ченцов, Дмитро Архірейський, Юрій Киричук, Олександр Лисенко, Тамара Вронська, Ігор Ільюшин та ін.), *середина 2000-х рр.* (Олександр Рубльов, Сергій Кокін та Роман Подкур, Віктор Ченцов, Дмитро Архірейський, Олександр Лисенко, Тамара Вронська, Вадим Золотарьов, Олег Бажан, Микола Кучерена, Едуард Петровський, Йосип Надольський, Руслана Давидюк та ін.), *2009–2024 рр.* (Олександр Рубльов, Сергій Кокін та Роман Подкур, Андрій Когут, В'ячеслав Василенко, Сергій Гула, Роман Пирожин, Олександр Коротаєв, Оксана Сушук, Володимир Баран та Василь Токарський, Владислав Гриневич, Володимир Окіпнюк, Володимир Греченко, Тетяна Самсонок, Світлана Шульга, Андрій Жив'юк, Максим Гон, Володимир Борщевич, Андрій Смирнов, Олександр Лисенко, Володимир Трофимович, Тамара Вронська, Володимир

Кривошея і Леся Онишко, Микита Петров, Олег Бажан, Олександр Луцький, Олег Разиграєв, Оксана Калішук, Людмила Стрільчук, Роман Круцик та ін.).

Автору вдалося опрацювати більшість основних публікацій, присвячених досліджуваній проблемі. Проведена робота дала змогу дійти висновку, що поза дослідницькою увагою залишалась проблематика, пов'язана з технологією терору, пошуком відповіді на питання його виконавців. Відтак він вказує, що ретельне вивчення структури, складу, чисельності, методів діяльності радянських спецслужб у Західній Волині створює можливості для усунення наявних в історіографії суперечностей стосовно характеру, специфіки, інтенсивності, наслідків їх протистояння з місцевим соціумом (с. 68).

Аналізу широкого джерельного масиву присвячений підрозділ 1.2. “Джерельна база та її інтерпретація” (с. 68–84). У ньому А. А. Жив'юк пише про поділ усіх опрацьованих джерел за способом кодування інформації на документальні (законодавчі та інші нормативні акти, особові справи, слідчі справи, звітна, інформаційна, розпорядча документація), джерела особового походження (спогади) та періодичну пресу (с. 68). Зокрема А. Жив'юк залучив до роботи матеріали 30 фондів із п'ятнадцяти архівних інституцій України та Польщі (Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України (ГДА МВС України), м. Луцьк, ГДА МВС України, м. Рівне, Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБ України), м. Вінниця, ГДА СБ України, м. Житомир, ГДА СБ України, м. Київ, ГДА СБ України, м. Луцьк, ГДА СБ України, м. Рівне, ГДА СБ України, м. Тернопіль, Державний архів Волинської області, м. Луцьк (ДАВО), Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ (ДАІФО), Державний архів Львівської області, м. Львів (ДАЛО), Державний архів Рівненської області, м. Рівне (ДАРО), Державний архів Тернопільської області, м. Тернопіль (ДАТО), Центральний державний архів громадських об'єднань і українці, м. Київ (ЦДАГОУ), Archiwum panstwowe w Przemyslu). Значна частина матеріалів вперше вводиться автором до наукового обігу. Зрозуміло, що використання такої широкої джерельної бази позитивно вплинуло на ґрунтовність наведених висновків. Особливу цінність з-поміж джерел архівного зберігання становлять залучені автором особові справи співробітників силових органів, які зберігаються в ГДА СБУ мм. Вінниця, Житомир, Київ, Рівне, Тернопіль і ГДА МВС мм. Луцьк, Рівне, Тернопіль, ДАВО, ДАТО. Окрім цього джерела фондів 2, 9 і 16 ГДА СБУ дали можливість створити цілісну картину функціонування радянських репресивних органів у Західній Волині (1939–1941 рр.). Загалом зібраний та опрацьований матеріал можна вважати достатнім, аби на належному науковому рівні розкрити всі поставлені завдання.

Обов'язковою складовою кваліфікаційних робіт докторського рівня є обґрунтування теоретико-методологічної основи дослідження (1.3. “Методологія й понятійний апарат” (с. 84–104)). Цілком закономірно автор пояснює поєднання методів, принципів і понятійного апарату у власному дослідженні. Задля досягнення поставленої мети й осмислення висунутих завдань А. А. Жив'юк застосовує поєднання загальнонаукових (узагальнення, індукції, дедукції, аналізу і синтезу та системного) і спеціальних історичних (пошуковий, типологізації та класифікації, герменевтичний, історичний,

логічний, критичний аналіз, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, періодизації, біхевіористський, просопографічний, ретроспективний, статистично-кількісний) методів. Важливе значення автор приділяє і вибору принципів дослідження. Зокрема розкриває практичне використання у дисертаційній праці принципів історизму, багатофакторності, системності, наступності, історичного антропологізму, опори на історичні джерела, об'єктивності та ін. Залучення такого широкого інструментарію дало змогу забезпечити високий рівень теоретизації емпіричного масиву, а відтак і глибину дослідження та ґрунтовність отриманих результатів.

Безумовно важливим є підхід дисертанта до вибору термінологічного апарату, який важливий не лише для пересічного читача, а й для вчених. Особливо враховуючи проблему частого вживання як у наукових, так і публіцистичних текстах невідповідних визначень і трактування різних термінів. Зокрема, автор дає визначення поняттям “номенклатура”, “ВЧК”, “ОГПУ”, “НКВД”, “НКГБ”, “чекіст”, “гепеушник”, “енкаведист”, “гебіст”, “Великий терор”, “масова операція”, “ліміт”, “трійка”, “Зачистка” “перша радянська”, “вислання”, “заслання”, “депортація” та ін. В окремих місцях розгляд ключових понять може навіть видатися надміру деталізований, однак чітко й адекватно їхнє розуміння уможливорює точне “розпізнавання” окремих явищ та їхнє пояснення. У цьому ж підрозділі на основі організаційних змін органів НКВД/НКГБ у Західній Волині впродовж 1939–1941 рр. та здійснення ними репресивних акцій обґрунтовує три етапи їхнього функціонування: перший – осінь вересень-листопад 1939 р., другий – грудень 1939 р. – лютий 1941 р., третій – весна – початок літа 1941 р. Вважаємо, що в цілому описаний методологічний інструментарій дозволяє досягнути мети та виконати поставлені завдання.

Другий розділ **“Структура і кадри органів НКВД/НКГБ у Західній Волині”** (с. 105–217), який охоплює шість підрозділів (2.1. “Оперативно-чекістські групи” (с. 105–116); підрозділі 2.2. “Обласні управління і повітові/районні відділи/відділення НКВД/НКГБ” (с. 116–158); 2.3. “Компартійне керівництво діяльністю органів НКВД/НКГБ” (с. 158–170); підрозділ 2.4. “Підготовка та ротація кадрів НКВД/НКГБ” (с. 170–180); підрозділ 2.5. “Агентурно-оперативна робота НКВД/НКГБ” (с. 180–199); підрозділ 2.6. “Функціонування міліції, тюремного відомства, прикордонних і конвойних військ” (с. 199–217)), дисертант цілком закономірно присвятив характеристиці основних етапів формування структури і відповідно особливостей її кадрового наповнення та його характеристикі.

У цьому розділі дисертант простежив особливості формалізації приєднання Західної України до СРСР та безпосередню участь у процесі формування територіальних органів НКВД, персоніфікував їхній склад, розкрив життєвий та професійний шлях тощо, навів чисельні показники надісланих співробітників силових органів, простежив їхню плинність, проглянув структуру органів НКВД і НКГБ, простежив адміністративно-територіальні та внутрішні трансформації, відповідні перегрупування кадрів, збільшення штатних одиниць, розглянув і матеріальне (заробітна плата, забезпечення житлом, оплата відряджень, безкоштовні путівки до відомчих

санаторно-лікувальних установ, безкоштовне обмундирування тощо) забезпечення працівників (показав диференціацію у заробітних платах), систему підготовки, специфіку ротації кадрів НКВД/НКГБ, зробив акцент і на службових траєкторіях працівників силових органів, застосування тортур у практичній роботі силовиків, порушенні “соціалістичної законності”, конфлікти між силовиками і партійцями, а також між НКВД і НКГБ, приховування злочинів (у т. ч. розстрілів), значну увагу приділив особливостям налагодження та функціонування агентурної мережі (проведення агентурних комбінацій, реалізація агентурних справ, вербування інформаторів та агентури, ведення і систематизація агентурних обліків тощо), окремо описує і діяльність структур НКВД – міліції, тюремників, прикордонників, конвоїрів. Важливо, що дисертант називає цілу низку відповідальних за репресії на Західній Волині. Серед них і особи, які були безпосередньо причетні до знищення в'язнів у тюрмах, наприклад – І. Білоцерківський (Луцька тюрма) (с. 126), Г. Клімов, М. Шинкаркін, Я. Винокур (Дубенська тюрма) (с. 136, 144) та ін.

Вивчений джерельний матеріал дав змогу автору також зробити декілька, на нашу думку, важливих висновків: по-перше, перетікання і збереження скомпрометованих під час Великого терору гебістських кадрів, фактично “переховування” їх на “возз'єднаній” з УРСР Західній Волині від можливої “чистки” (с. 131–132, 170); по-друге, чимало співробітників УНКВД Рівненської області були пов'язані між собою місцем попередньої служби та відповідно спільною причетністю до злочинів періоду Великого терору (с. 131–132); по-третє, використання їхнього злочинного досвіду здобутого під час масового терору 1920–1930-х рр. з метою швидшої “радянізації” краю (с. 150); по-четверте, більшість із цих силовиків активно проявили себе й після переведення у 1939–1940 рр. на Західну Волинь; по-п'яте, часті конфлікти між представниками партноменклатури та співробітниками держбезпеки зумовлювались ще й набутими “навичками” ігнорування законами та контролю з боку партійних комітетів та прокуратури міцно вкорінилися у свідомість гебістів (з досвідом діяльності у 1937–1938 рр.) (с. 167).

У третьому розділі дисертації **“Репресії органів НКВД/НКГБ проти населення Західної Волині”** (с. 218–347), який складається з шести підрозділів (3.1. “Висланські акції” (с. 218–240); 3.2. “Ліквідація підпілля УНР” (с. 240–256); 3.3. “НКВД/НКГБ і польський рух спротиву” (с. 256–266); 3.4. “Протистояння НКВД/НКГБ з підпіллям ОУН” (с. 266–302); 3.5. “Встановлення контролю за релігійними об'єднаннями” (с. 302–323); 3.6. “Репресії щодо представників національних меншин” (с. 323–347)), А. А. Жив'юк розкриває підготовку, кадрове забезпечення, напрямки, масштаби та особливості проведення репресій.

Охарактеризовані основні чотири хвилі масових вислань: лютий 1940 р. (родини осадників і лісників), квітень 1940 р. (сім'ї репресованих); червень 1940 р. (біженці з Генеральної губернії); травень 1941 р. (члени родин учасників антирадянського підпілля). Розглянуті основні інструктивні документи, причини, підготовку, технологія проведення вислань, відповідні категорії осіб, яких депортували та відповідальних осіб, які реалізовували цю операцію, масштаби, пункти відправлень тощо. Характерними особливостями таких

операцій стали одночасність у всьому регіоні (кожна операція тривала практично одну добу); стосувались наперед визначеної категорії людей; проводились за наперед підготовленими списками; наперед були визначені умови (правила) і місця вислання (с. 218). Доволі детально А. Жив'юк розглядає дві спроби (наприкінці 1939 р. – Ю. Сальський; друга половина 1940 р. – Т. Боровець) емісарів ДЦ УНР впродовж 1939–1941 рр. на Західній Волині та Поліссі створити уенерівське підпілля.

Водночас автор здійснює характеристику Союзу збройної боротьби (*Związek Walki Zbrojnej*), основні етапи формування, структурні трансформації, кадрове наповнення, підготовку до збройного виступу та заходи радянських силових органів на Західній Волині, спрямовані на виявлення та ліквідацію цієї організації. Важливим є висновок дисертанта про те, що у 1939–1941 рр. органи НКВД/НКГБ системно провокували “польсько-української (чи українсько-польської) неприязні стосунки в західних областях УРСР”, тому він наголошує, що “саме комуністичні спецслужби ініціювали і роздмухували польсько-українську конфронтацію на “кресах” як до, так і після нападу Німеччини на СРСР” (с. 265).

Намагається доволі детально розкрити діяльність ОУН (структуру та її трансформації, кадрове наповнення) в умовах радянської окупації та відповідні заходи репресивних органів спрямовані на знищення українського націоналістичного підпілля (вербування агентури (особливо з керівного складу підпілля), агентурні комбінації, збройні операції тощо). Свіжими є сюжети про спроби втеч підпільників із ув'язнення та вбивств при цьому слідчих. Важливим є й висновок А. Жив'юка, що “органам НКВД/НКГБ не вдалось під час Зачистки території Західної Волині в 1940–1941 рр. придушити опір підпілля українських націоналістів попри максимальне використання державних, військових, економічних, політичних ресурсів” (с. 302).

Окремо авторська оптика спрямована на вивчення особливостей формування контролю за релігійними об'єднаннями, в першу чергу за ГКЦ, далі РКЦ, ПАПЦ, РПЦ та іншими релігійними організаціями (напр. християн віри євангельської (п'ятидесятників), євангельських християн святих сіоністів та ін.), зокрема й політичний, економічний та адміністративний тиск на них. Водночас показана масштабна розгорнута силовиками агентурна робота у середовищі духовенства різного віровизнання, вказані механізми та принципи вербування священників, їхня конкретна робота, а також завербованих доволі відомих осіб. Автор виокремлює і ще один напрямок – репресії проти національних меншин, які мешкали на Волині та Поліссі (поляки, євреї, росіяни, чехи, німці, роми та ін.).

У четвертому розділі рецензованої роботи “**Масові операції НКВД/НКГБ**” (с. 348–429), який формують два підрозділи (4.1. “Перша масова операція (весна–літо 1940 р.)” (с. 348–375); 4.2. “Масове вбивство (масакра) в'язнів влітку 1941 р.” (с. 375–429)) детально розглянуто радянські технології масових репресій на Західній Волині. При цьому автор вказує, що ігнорувалися навіть елементарні засади “соціалістичної законності” та юридичні норми. Першочергово під репресії потрапили польські осадники, лісники, офіцери, чиновники, поміщики, поліцейські, жандарми, тюремники, члени різних

“контрреволюційних, шпигунських і диверсійних організацій”. А. Жив’юк дуже чітко робить наголос на організаторах – політбюро ЦК ВКП(б) і виконавцях – НКВД. При цьому проводить чіткі паралелі із масовим знищення людей у час Великого терору – створення позасудової трійки, встановлення розстрільних лімітів, ухвалення вироків заочно без висунення звинувачення. Хоча й змінилися виконавці головних ролей ексекUTORів – Л. Берія і В. Меркулов, але головний режисер залишився Й. Сталін (с. 349). Водночас наголошує, що паралельно зі стратами осіб за рішеннями трійки НКВД, репресій у формі вислань на спецпоселення зазнали члени їхніх сімей (с. 355). Детально описує розробку та реалізацію механізму масового розстрілу в’язнів. Акцентуючи увагу на чіткій скоординованості відповідних дій, навіть їхнім стимулюванням (присвоєння керівному та оперативному складу центрального апарату держбезпеки чергових звань перед операцією та аналогічне присвоєння звань рядовим виконавцям після її проведення) (с. 360). У роботі досить детально наведено і прізвища виконавців розстрілів, і чисельність вбитих в’язнів у тюрмах Луцька, Володимир-Волинська, Ковеля, Дубна, Кременця, вбивства у райвідділах НКГБ і НКВД Межирічах, Демидівці, Острожці, Клесові тощо.

Важливим напрацюванням автора є створення бази даних (біограм) співробітників радянської держбезпеки 1939–1941 рр., зокрема, для Рівненської області, яка включає близько 650 осіб (с. 435).

Відзначимо також і належно структурований список використаних джерел і літератури (неопубліковані джерела; збірники документів і матеріалів; періодика; спогади; монографії, наукові видання; дисертації та автореферати дисертацій; довідкові видання; підручники, посібники; статті; науково-популярні, масово-політичні видання; електронний ресурс). Важливе значення мають і чотири якісно підготовлених та оформлених додатки.

Цінність дисертаційного дослідження А. А. Жив’юка полягає, по-перше, у систематизації, узагальненні й розгляді з нових методологічних позицій нагромаджених знань про функціонування органів НКВД/НКГБ у Західній Волині в 1939–1941 рр.; по-друге, зібраний та проаналізований матеріал дає можливість створити цілісну картину і “відчитати” сенси радянської волинських і західноукраїнських земель не лише на початку Другої світової війни, а й на її завершальному етапі, за повторної радянської окупації цих територій; по-третє, запропонована історико-методологічна матриця (схема) може бути застосована для підготовки досліджень з розглядом аналогічних процесів у Галичині, Буковині, Закарпатті, як також на території сусідніх країн – Білорусі, Латвії, Литви, Естонії; по-четверте, основні положення, висновки та фактичний матеріал дисертаційної роботи можуть бути використані у процесі навчально-виховного процесу у ЗЗСО та ЗВО; по-п’яте, наявні у роботі матеріали мають широкі можливості їх застосування в науково-краєзнавчій і музейній роботі.

Основні результати дисертаційного дослідження і положення, які виносяться на захист, викладені у загальних висновках (с. 430–444), видаються достатньо аргументованими та переконливими, відповідають поставленим меті та завданням.

Водночас відзначаючи безсумнівні здобутки дисертанта в опрацюванні обраної теми, все ж слід висловити деякі зауваження і рекомендації.

1. Вважаємо за доцільне у кваліфікаційній роботі такого рівня виокремити теоретико-методологічні засади дослідження в окремий розділ, а не обмежуватися лише параграфом.

2. Здійснюючи огляд історіографії (п. 1.1.) доцільним було б провести її класифікацію не за хронологічним принципом, а за змістовими особливостями.

3. У параграфі 1.2. варто було чіткіше пояснити принципи класифікації джерельного масиву. Таким чином уникнувши певних суперечностей. Зокрема, у дисертаційній праці с. 68 зазначається: *“Усі опрацьовані джерела за способом кодування інформації розподілено на документальні (законодавчі та інші нормативні акти, особові справи, слідчі справи, звітна, інформаційна, розпорядча документація), джерела особового походження (спогади). Окремо звертались до такого джерела як періодична преса.”*. Натомість на ст. 83–84 зазначалося: *“Здійснений аналіз джерельної бази дослідження підсумуємо класифікацією виявлених опублікованих і неопублікованих джерел, згрупувавши їх наступним чином. До першої групи віднесемо законодавчі і нормативно-правові акти вищих органів влади СРСР та відомчі накази НКВД/НКГБ...; Другу групу джерел склали збірники опублікованих документів, які розкривають репресії органів НКВД/НКГБ на західноукраїнських землях, і у Західній Волині зокрема, у період першої радянізації. До третьої, основної у дослідженні, групи джерел належать неопубліковані документи з фондів державних і відомчих архівів України – ДАВО, ДАІФО, ДАЛО, ДАРО, ДАТО, ГДА СБУ та ГДА МВС. Четверту групу склали джерела особового походження. Це спогади (переважно записані й відредаговані літературними редакторами) керівників та співробітників радянських спецслужб...”*. При цьому згадуються спогади у висновках, але у тексті їх не проаналізовано.

4. Суттєво розширило б джерельну базу дисертації використання справ ГДА СБУ ф. 65 *“Справи оперативного обліку КДБ УРСР (1922–1991 рр.)”* (напр. спр. С-9134 *“Поліська Січ”* (Т. 1–7); спр. С-9133 *“Т. Боровець* (т. 1–2; та ін.), ф. 71 *“Акти передачі архівних документальних матеріалів УКДБ у Львівській області в архів (1939–1991 рр.)”*, ф. 72 *“Волинська область”*, ф. 73 *“Тернопільська область”*. Згадані архівні фонди містять унікальний матеріал як про зміст, так і про технологію репресивної діяльності радянських силових органів.

5. Робота виграла б, якби у параграфі 3.4. *“Протистояння НКВД/НКГБ з ОУН”* автор більш повноцінно розгорнув сюжет про конкретні заходи українських націоналістів у боротьбі проти радянської репресивної системи.

6. Певна суперечність міститься і у параграфі 4.2. *“Масове вбивство (масакра) в'язнів в'їтку 1941 р.”*. Зокрема на с. 377 А. А. Жив'юк справедливо доводить, що *“розстріли в західноукраїнських тюрмах та інших місцях утримання заарештованих на початку німецько-радянської війни не були спонтанною екстермінаційною акцією в умовах війни. Ці розстріли стали наслідком планованої попередньо масової операції, корективи в реалізацію якої вніс німецький наступ”*. Натомість уже на с. 429 висновок, що *“розстріли в тюрмах і райвідділах НКВД Західної Волині, вчинені в останню декаду червня*

на початку липня 1941 р. під орудою співробітників радянської держбезпеки, можна кваліфікувати як спонтанну реалізацію в умовах війни задуманої керівництвом НКГБ СРСР нової масової операції”.

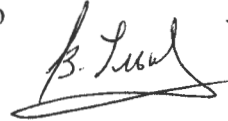
Попри те висловлені зауваження та побажання не ставлять під сумнів отримані наукові результати та можуть бути враховані в подальшій науковій роботі дисертанта.

Ретельне ознайомлення з рецензованою роботою дає змогу стверджувати, що дисертаційне дослідження А. А. Жив'юка є самостійною і завершеною науковою працею, яка виконана на належному науковому рівні з використанням сучасних дослідницьких методів.

Дисертація А. А. Жив'юка “**Органи НКВД/НКГБ СРСР у Західній Волині (вересень 1939 – червень 1941 рр.): структура, кадровий склад, репресії**” за структурою, змістом, новизною, обґрунтованістю наукових положень і висновків відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12-14 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

24.12.2024 р.

